

METHODS FOR THE FORMATION OF INCLUSIVE CULTURE IN SCHOOLS

Oppokkhojayev Khojikhujazimjon Oglu

Teacher of the Department of special pedagogy of QSPI

Keywords: sensory, sensory, mental development, inclusive education, culture, method, child with disabilities, disability, integration.

Annotation: this article provides recommendations on the formation of an inclusive culture in schools, the importance of inclusive education for children with disabilities, the introduction of inclusive education in educational institutions.

O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi qonunida "Jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bola" va "Nogiron bola" tushunchalariga ta'rif berilgan. Xujjatda: "Jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bola – nogironlikni belgilash uchun yetarli bo'lmagan jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) va (yoki) ruhiy nuqsonlari bo'lgan bola"; "Nogiron bola – jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) va (yoki) ruhiy nuqsonlari bo'lganligi tufayli turmush faoliyati cheklanganligi munosabati bilan ijtimoiy yordamga, himoyaga muhtoj hamda qonunda belgilangan tartibda nogiron deb topilgan bola" - kabi izohlar keltirilgan. Qonunga muvofiq nogiron bolalarning tibbiy-ijtimoiy yordam va bilim olishga bo'lgan huquqlari kafolatlangan bo'lib, tibbiy-psixologik-pedagogik komissiyaning tavsiyasi asosida hamda ota-onalar xohish-istagiga ko'ra umumta'lim yoki ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasasi turini tanlash huquqiga ega.

Shubhasiz, inklyuziv madaniyatni shakllantirish uchun ta'lim tashkiloti muayyan harakatlar rejasiga rioya qilishi kerak. Ushbu reja qanday ko'rinishga ega bo'lishi mumkin? Bizningcha, ushbu jarayon alohida ta'limga muhtoj o'quvchilar kelgan maktabning bir sinfi yoki maktabgacha ta'lim muassasasidagi guruh emas, balki butun maktab jamoasi bilan bog'liq bo'lishi kerak. Maktab inklyuziv madaniyatni shakllantirishda ma'lum qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin, shuning uchun kerakli o'zgarishlarni kiritishni boshlash kerak. Buning uchun quyidagi masalalarni pedagogik kengash, uslubiy birlashmalarda, ota-onalar yig'ilishlarida, ota-onalar uchun ochiq tadbirlarda ochiq muhokama qilish tavsiya etiladi:

1. Har bir insonning o'ziga xos xususiyatlarini tan olish bu maktabning qadriyatimi? Maktabda maktabning inklyuziv madaniyatiga do'stona munosabatda bo'lmagan yoki noxolis odamlar yoki odamlar guruhlari bormi?

- Biz jamoamizmi? Biz nima uchun bu erda ekanligimiz va bizga qanday munosabatda bo'lish kerakligi haqidagi asosiy qadriyatlarni baham ko'ramizmi?

- Har bir o'quvchi mehr va adolatli munosabatda bo'lishini kutishi mumkinmi?

Maktabda inklyuziv madaniyatni rivojlantirishga ko'maklashishning samarali strategiyasi o'qituvchilar va jamoaning boshqa a'zolarini ta'limda inklyuziv yondashuvning maqsadga muvofiqligi to'g'risida etarli darajada xabardor qilishdir. Bunday holda, ta'limda inklyuziv yondashuvning nogiron o'quvchilar va tipik rivojlanishi bo'lgan o'quvchilarga ta'siri to'g'risidagi xulosalarga olib keladigan tadqiqotlarga murojaat qilish muhimdir. Inklyuziv ta'lim ancha barqaror amaliyot bo'lgan mamlakatlarda olib borilgan ko'plab tadqiqot mualliflari nogiron bolalar uchun inklyuziyaning foydalari juda katta ekanligini aniqladilar. Ushbu mavzu bo'yicha maxsus adabiyot sharhi [McGregor va Vogelsberg, 1998] bo'yicha quyidagilarni ta'kidlash mumkin:

2. Maxsus ehtiyoj va imkoniyati cheklangan bolalar inklyuziv muhitda o'zlarining sog'lom tengdoshlari bilan maxsus maktablardagi bolalarga nisbatan yuqori darajadagi ijtimoiy muloqotni ko'rsatadilar. Bu, ayniqsa, agar maktabdagi kattalar ijtimoiylashuvni maqsadli ravishda qo'llab-quvvatlasa va alohida ehtiyojli bolalar soni qolgan o'quvchilarga nisbatan tabiiy mutanosib bo'lsa, ayniqsa aniq bo'ladi.

3. Inklyuziv muhitda nogironligi bo'lgan bolalarning ijtimoiy kompetensiyasi va muloqot ko'nikmalari yaxshilanadi. Bu, asosan, nogiron bolalarning ushbu yoshga xos ijtimoiy va

kommunikativ kompetentsiya modelining tashuvchisi bo'lgan sog'lom tengdoshlari bilan ijtimoiy muloqot qilish uchun ko'proq imkoniyatlarga ega ekanligi bilan bog'liq.

- Ba'zi ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv maktablarda nogiron va rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun ta'lim dasturlari odatda maxsus maktablardagiga nisbatan yuqoriroq standartlarga ega va bunday maktablardagi bolalar o'quv vazifalariga ko'proq vaqt ajratadilar va shuning uchun yuqori bilim sifat natijalarga ega bo'ladilar.

- Inklyuziv sinflarga xos bo'lgan kichik guruhlarda o'qitish orqali alohida ehtiyojli bolalarni ijtimoiy qabul qilish yaxshilanadi. Bolalar boshqa o'quvchining nogironligi bo'yicha u bilan kichik guruhdagi vazifani bajarish orqali "qadam" tashlaydilar. Asta-sekin, oddiy bolalar nogiron bolalar bilan ko'p umumiylik borligini tushuna boshlaydilar.

- Inklyuziv sinflarda, alohida ehtiyoji bor va sog'lom bolalar o'rtasidagi do'stlik xususiyatlar odatiy holga aylanib bormoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, inklyuziv sinflardagi bolalar maxsus maktablardagi bolalarga qaraganda tengdoshlari bilan kuchli do'stlikka ega bo'lganlar. Bu, ayniqsa, nogiron bolalar mahalliy maktabda o'qiyotganda va shuning uchun sinfdoshlari bilan maktabdan tashqarida uchrashish uchun ko'proq imkoniyatlarga ega bo'lganda namoyon bo'ladi. Bunday do'stlikni o'rnatish va mustahkamlashda o'qituvchilarning ham yetakchi rol o'ynashi aniqlangan. Ammo inklyuziya rivojlanishda nuqsoni bo'lmagan bolalarga ham foyda keltiradi. Bu bilan birga rivojlanishda nuqsoni bo'lmagan bolalar yoki oddiy o'quvchilar, shuningdek, iqtidorli bolalar inklyuziv ta'limdan foydalanadilar.

Shunday qilib, ko'plab manbalarda oddiy o'quvchilar yoki iqtidorli bolalar uchun inklyuziyaning quyidagi afzalliklari ta'kidlangan:

- Oddiy yoki iqtidorli bolalar uchun rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar sinfida bo'lish ularning muvaffaqiyatli o'rganishiga tahdid soladigan yoki xavf tug'diradigan fakt emas [Sharpe va boshq., 1994 yil; Devis, 1995 yil; MakGregor va Vogelsberg, 1998].

- Imkoniyati cheklangan bolalarning umumta'lim maktablarda o'qishi ta'lim sifatini pasaytirishga ta'sir qilishi haqidagi tushuncha ilmiy adabiyotlarda o'rinli emas. Bundan tashqari, bir tadqiqot shuni ko'rsatdiki, alohida ehtiyojli bolalar uchun sinfda o'tkaziladigan vaqt o'qituvchining oddiy o'quvshilarga sarflagan vaqti bilan mutlaqo taqqoslanadi. Bundan tashqari, nogiron bolalar sinfda vaqtni shunchaki behuda sarflashi ta'lim sifatining pasayishini "sababi" emas edi. Ma'lum bo'lishicha, sinfda vaqtni yo'qotishning sabablari ma'muriy aralashuvlar, sinfdagi faoliyatning bir turidan boshqa turga o'tish va nogiron bolalarning harakatlaridir [Hollowood va boshqalar, 1995].

- Oddiy o'quvchilar va iqtidorli bolalar ta'lim sifatini oshirish va sinfda takomillashtirilgan pedagogik usullarni qo'llash orqali ta'limning inklyuziv yondashuvidan foydalanishlari mumkin [Rogan va boshq., 1995]. Yozuv va o'qish kamchiliklariga ega bo'lgan ba'zi bolalar yangi ta'lim texnologiyalariga muhtoj; masalan, nogiron bolalarni o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish juda zarur. Ushbu texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning bilim olish imkoniyatini kengaytiradi.

- Maktab o'quvchilari va iqtidorli bolalar uchun inklyuziyaning afzalligi sinfda qo'shimcha pedagogik xodimlarning mavjudligi bilan ham bog'liq. [Blackman, 1992; Jakupak va boshqalar, 1996]. Ko'pincha qo'shimcha mablag'lar to'g'ridan-to'g'ri maxsus bolalarni qo'llab-quvvatlash, psixologik-pedagogik yordamga maxsus o'qituvchilar va mutaxassislarni jalb qilish uchun yo'naltiriladi. Har qanday holatda ham maktablarda inklyuziv ta'limning mavjudligi sinfdagi barcha o'quvchilar uchun qo'shimcha imtiyozlar yaratadi. Maktab o'quvchilarida nogironligi bo'lgan sinfdoshlarini qadrlash, nogironlik yoki iqtidor chegarasidan tashqarida nima borligini ko'rish va ijtimoiy stigmani tan olish ko'nikmalari shakllanadi. [Alper va Rundak, 1992; Gormley va MakDermott, 1994; staub va peck, 1995].

Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu tadqiqotlar natijalari maktab, maktabgacha ta'lim muassasasi va umuman butun ta'lim tizimi darajasida nogiron o'quvchilarni o'quv jarayoniga jalb

qilishning etarlicha barqaror va ko'p jihatdan o'rnatilgan amaliyotini o'rganishda yetarlicha tan olingan. .

Bizning fikrimizcha, hozirgi davrda mahalliy tadqiqotchilar uchun maktab inklyuziv madaniyatini shakllantirish jarayoni, ilmiy va amaliy qiziqish uyg'otadigan eng dolzarb masalalardan biridir. Bu holatda, mahalliy ta'lim tashkilotlarining tajribasini ortiqcha baholab bo'lmaydi, chunki ushbu jarayonda nafaqat nogiron o'quvchilarni balki sog'lom bolalarni ham o'quv va ta'lim jarayoniga jalb qilishda ijtimoiy-pedagogik, psixologik, madaniy va moliyalashtirish bilan bog'liq muammolarni kuzatish mumkin.

Inklyuziv ta'lim jarayonini tashkil qilishda quyidagi qoidalarga amal qilish yaxshi natija beradi.

- Kelib chiqishi, tili, dini, salomatligi holati, nima bo'lishidan qat'iy nazar, maktab jamoasidagi barcha o'quvchilar uchun tenglik tushunchasi ahamiyatlidir.

- Barcha o'quvchilar o'quv jarayonida ta'lim vositalaridan teng foydalanish imkoniyatiga ega.

- Inklyuziv ta'lim jarayoni jarayoniga jalb qilingan o'qituvchilar va barcha maktab xodimlari o'quv jarayonini amalga oshirish uchun ta'lim strategiyalari va pedagogik texnologiyalar bo'yicha o'qitilishi lozim.

- O'quv dasturi va qo'llaniladigan pedagogik usullardan har bir o'quvchining ehtiyojlarini hisobga olgan holda foydalanish kerak.

- Oilalar maktab hayotida faol ishtirok etishi o'quvchilarni ta'limga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Shunday qilib, ta'lim tashkilotida inklyuziv madaniyatni shakllantirish maktab hamjamiyatida inklyuzivlikning ba'zi umuminsoniy qadriyatlarini tushunish bilan bog'liq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azimjon o'g, Oppoxo'jayev Xojixuja. "INCLUSIVE EDUCATION SYSTEM PROGRESS OF THE PROCESS." *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.11 (2022): 199-206.
2. Soliyevna, Mirboboyeva Nodiraxon. "DUDUQLANISH NUTQ NUQSONINING ILMIY ASOSLARI." Conference Zone. 2022.
3. Rakhimovna, Teshaboyeva Feruza. "DIDACTIC AND MOTIVATIONAL OPPORTUNITIES FOR TEACHING IN HIGHER EDUCATION ON THE BASIS OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES." (2021).
4. Solievna, Mirboboyeva Nodiraxon. "GAME TEACHING TECHNIQUES FOR PRESCHOOL CHILDREN." *Web of Scientist: International Scientific Research Journal* 3.4 (2022): 1260-1262.
5. Sodiqjon o'g'li, Akbarov Sardorjon. "INKLYUZIV TA'LIMNING MAQSAD VA VAZIFALARI." Conference Zone. 2022.
6. Shermatovna, Erkaboyeva Nigora, and Akbarov Sardor Sodiqjon O'g'li. "Conditions of inclusive education." *Web of Scientist: International Scientific Research Journal* 3.7 (2022): 1-4.
7. Рахимова, Хуршидахон Содиковна. "FACTORS IN THE FORMATION OF MOTIVATION FOR INDEPENDENCE IN CHILDREN ON THE BASIS OF AUDITORY AND SPEECH REHABILITATION AFTER COCHLEAR IMPLANTATION." *Scientific Bulletin of Namangan State University* 2.10 (2020): 391-396.
8. Mukhammadzhonovna, Askarova Sohibakhon, and Kuserbayev Zhanbolat Asetovich. "MORAL EDUCATION OF STUDENTS THROUGH THE ART OF MUSIC AND SINGING." *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 12.02 (2023): 12-16.

9. Тешабоева, Ф. Р. (2020). PROBLEMS OF TEACHING THE MODULE" SPECIAL METHODS OF TEACHING THE MOTHER LANGUAGE" AT THE UNIVERSITY. Актуальные научные исследования в современном мире, (5-7), 229-232
10. Sodiqjon o'g'li, Akbarov Sardor. "O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIMNING JORIY HOLATI VA MAVJUD MUAMMOLARI." Conference Zone. 2022.
11. Maxmudova, Madinaxon, and Babayeva Azizabonu. "RUHIY RIVOJLANISHI SUSTLASHGAN BOLALAR LUG'ATINING PSIXIK RIVOJLANISH BILAN BOG'LIQLIGI." Conference Zone. 2022.
12. Sodiqjon o'g'li, Akbarov Sardorjon. "INKLYUZIV TA'LIMNING MAQSAD VA VAZIFALARI." Conference Zone. 2022.
13. Shermatovna, Erkaboyeva Nigora, and Akbarov Sardor Sodiqjon O'g'li. "Conditions of inclusive education." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3.7 (2022): 1-4.
14. Teshaboeva F.R. Effective factors for the organization of theoretical training in the module" Special methods of teaching the mother tongue" in the field of higher defectological education. Scientific Bulletin of Namangan State University 2 (10), 383-387
15. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon, et al. "ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING TASNIFI VA TIPOLOGIK XUSUSIYATLARI." Conference Zone. 2023.
16. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon. "Features of cochlear implantation rehabilitation." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.1 (2023): 333-336.
17. Rahimna, Teshaboeva Feruza. "THE USE OF COMPUTER GAMES TO DEVELOP SPEECH CAPABILITIES FOR CHILDREN WITH SPEECH DEFICIENCY." In Conference Zone, pp. 130-132. 2022.
18. Тешабоева, Ф. Р. "PROBLEMS OF TEACHING THE MODULE" SPECIAL METHODS OF TEACHING THE MOTHER LANGUAGE" AT THE UNIVERSITY." Актуальные научные исследования в современном мире 5-7 (2020): 229-232.
19. Raximovna, Teshaboeva Feruza. "Didactic and motivational opportunities for the use of variable approaches to increase the professional competence of future defectologists." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3.4 (2022): 1256-1259.
20. Sadikovna, PhD Raximova Xurshidaxon. "Stages of pedagogical and psychological rehabilitation of children with cochlear implants with hearing impairments." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.11 (2022): 192-198.
21. Тешабоева, Ф. Р. (2020). PROBLEMS OF TEACHING THE MODULE" SPECIAL METHODS OF TEACHING THE MOTHER LANGUAGE" AT THE UNIVERSITY. Актуальные научные исследования в современном мире, (5-7), 229-232.
22. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon, and Bakirova Muhlisakhan. "PROVIDING PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL SUPPORT TO HEARING IMPAIRED CHILDREN." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3.11 (2022): 501-506.
23. Oppakhho'jayev, son of Khojikhujazimjon. TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING INCLUSIVE READINESS OF FAMILIES BASED ON A COMPETENT APPROACH. Asian Journal of Multidimensional Research ISSN: 2278-4853 Vol. 11, Issue 11, November 2022 SJIF 2022 = 8.179 A peer reviewed journal. Pages 346-353
24. Makhmudov Khurshid Shukhratovich. IMPORTANCE OF DIDACTIC GAMES IN SPEECH DEVELOPMENT OF MENTALLY RETARDED CHILDREN. Asian Journal of Multidimensional Research. ISSN: 2278-4853 Vol. 11, Issue 11, November 2022 SJIF 2022 = 8.179 A peer reviewed journal. Pages 20-23.
25. Sodiqovna, Rakhimova Khurshidahon. "USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF SPEECH SKILLS IN CHILDREN WITH HEARING DISABILITIES." Euro-Asia Conferences. Vol. 1. No. 1. 2021.

26. Yuldashevna, Ayupova Mukarramxon, and Rakhimova Khurshidahon Sodiqovna. "CORRECTION-PEDAGOGICAL WORK SYSTEM OF PREPARATION OF CHILDREN FOR INDEPENDENT ACTIVITY AFTER COCHLEAR IMPLANTATION." Archive of Conferences. Vol. 10. No. 1. 2020.
27. Rakhimova Khurshidahon Sodiqovna. PREPARATION OF PRESCHOOL CHILDREN WITH COCHLEAR IMPLANTS FOR INDEPENDENT LEARNING. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 8, 2020 Part III, ISSN 2056-5852. Pageы 159-161.
28. Sadikovna, Rakhimova Khurshidahon. "Objectives and tasks of cochlear implantation." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3.4 (2022): 1250-1255.
29. Sodiqovna, R. K., & Zulfiya, A. Formation of Independence Motivation Based on Rehabilitation Work with Children with Cochlear Implants. International Journal on Integrated Education, 3(10), 310-312.
30. Rakhimova Khurshidakhon Sadikovna, HEARING-SPEECH REHABILITATION OF CHILDREN WITH COCHLEAR IMPLANTS AS A SOCIO-PEDAGOGICAL PROBLEM. Asian Journal of Multidimensional Research ISSN: 2278-4853 Vol. 11, Issue 11, November 2022 SJIF 2022 = 8.179 A peer reviewed journal, Pages 6-9.
31. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon, and Bakirova Muhlisakhan. "PROVIDING PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL SUPPORT TO HEARING IMPAIRED CHILDREN." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3.11 (2022): 501-506.
32. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon. "METHODS OF WORKING ON DIALOGICAL SPEECH IN OUT-OF-COURSE ACTIVITIES WITH HEARING-IMPAIRED STUDENTS." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3.11 (2022): 521-527.
33. Sadikovna, Raximova Xurshidaxon, and Abdalova Nodira Bahtiyarovna. "KOXLEAR IMPLANTATSIYADAN SO'NG OGZAKI VA YOZMA NUTQNI EGALLASHIDAGI MUAMMOLAR." Conference Zone. 2022.